

ГРАДОВИ И ГРАЂАНИ ВИЗАНТИЈСКОГ СВИЈЕТА У ЦРНОГОРСКОЈ ПЕРИОДИЦИ (1835-1941)

У периодици која је излазила на простору данашње Црне Горе у периоду од 1835. до 1941. године (у више различитих државно-правних формација и система) писано је о средњовјековним градовима на Балканском полуострву: Серу, Драми, Скопљу, Нишу, Котору и др. који су у једном дужем временском периоду били под политичком и културном доминацијом Византије. Писано је, између осталог, и о њиховим везама са византијским свијетом. Један број текстова односи се на средњовјековне караванске путеве који су повезивали ове градове и којима су се кретале војске, трговци и свештена лица.

У периодици, у датом временском раздобљу, писано је и о знаменитим историјским личностима које су обиљежиле историјске епохе. То су махом владари и црквена лица. Један такав текст посвећен је цару Константину и његовој мајци Јелени. Писано је и о другим личностима из византијске и српске историје (Ћирилу и Методију, дукљанским владарима, цару Душану, деспотици Јерини, царици Мари).

Аутори текстова су већином домаћи и страни писци, међу којима и историчари: Пантелија Срећковић, Фран Милобар, Константин Јиречек, Стојан Новаковић. Један број текстова је преузет из других часописа (нишке *Славе*, бечког *Парламентера*), а један дио чине одломци из дјела познатих историчара и путописа.

О граду Серезу - Серу у Грчкој писано је у *Гласу Црногорца*, који доноси текст из дјела Ивана Иванића „Маћедонија и Маћедонци“.¹ У тексту под називом „Цар-Душанов град Серез“ Иванић износи историју града, пише како је Сер послије битке код Клокотнице пао у руке бугарских Асена, али да су га касније поново заузели Грци.² Иванић истиче да је у Серу већина становништва била грчка и да је краљ Милутин заузео све крајеве до Сера и иза Сера до мора. Такође је, наводи Иванић, Симонида, жена краља Милутина, враћајући се из Цариграда хтјела у Серу да се закалуђери, али јој то није пошло за руком. Тек после смрти војводе Хреље приступили су живље Срби

¹ *Цар-Душанов град Серез*, Глас Црногорца, XXXV/1906, бр. 11, 2-3.

² Битка код Клокотнице на Марици била је у прољеће 1230. године када су Бугари сатрли војску солунског цара Теодора Анђела, в. Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1969, 409.

заузимању Сера.³ Српски владар краљ Душан освојио је Сер у јесен 1345. године. Иванић наводи да је по Кантакузину Душан заузео Сер у августу, најдаље у септембру 1345. године. Такође наводи и Стојана Новаковића, који каже да је то било првог дана по Митровдану 1345. године. Душан је био и у октобру у Серу, што се види из његове повеле манастиру св. Јована Претече од октобра 1345. године. Под Сером су потписана и два Душанова писма Дубровчанима (26. октобра 1345). Пошто је Душан заузео Сер, потчињено је Србији сву Македонију, истиче Иванић.⁴ Иванић наводи да се по Новаковићу Душан прогласио за цара у Серу у новембру 1345. године. У Серу је цар Душан више пута становао. Године 1354. у Серу је сазван српски сабор који је попунио недостатак првог издања Душановог Законика израђеног на сабору у Скопљу. Сер је касније био престоница царице Јелене, Душанове удовице.⁵ Послије смрти српске царице Сер је још десет година остао у српским рукама док га турска војска није заузела 1382. године. На сереском граду побио је турски барјак Лала Шахин.⁶

У тексту о манастиру Хиландару, наглашава се да је у Серу 1479. године живјела Мара, кћи деспота Ђурђа Бранковића, а удовица султана Мурата II, која је манастиру Хиландару поклонила много земље у околини Солуна. Такође се истиче да је деспотица Ангелина Бранковић 1496. године потврдила Стонски доходак од 500 дубровачких дуката који су Дубровчани давали манастиру Хиландару.⁷

³ *Цар-Душанов град Серез*, бр. 11, 2; Почетком 1284. године краљ Милутин уз помоћ свога брата Драгутина на челу уједињених одреда продире у византијске области, опљачкане су серска и струмска област и досегнуте границе Свете Горе и обале Егејског мора код Христопоља, в. *Историја српског народа*, I, Београд 1994, 44 (Ј. Максимовић); О неуспјешном Симонидином покушају да се закалуђери пише Нићифор Григора. Преко Сера је водио пут у Србију. Симонида је у Серу боравила два пута 1317. године, у одласку на мајчину сахрану и на повратку у Србију кад се десила горња епизода, в. *Византијски извори за историју народа Југославије*, том VI, Београд 1986, 188-191; Посједи великаша Хреље простирани су се источно од Вардара до тврђаве Мелника на југу. Протосеаст Хреља се први пут јавља 1327/28. године. Био је наизмјенично у служби српских и византијских владара. Хреља је умро крајем 1342. године у Рилском манастиру који је обновио неколико година раније. Његове посјеле и тврђаве освојио је краљ Душан, в. *Историја српског народа*, I, 517-518 (Б. Ферјанчић).

⁴ *Цар-Душанов град Серез*, бр. 11, 2; Град Сер се предао Душану у суботу 24. септембра 1345. године, в. М. Динић, *За хронологију Душанових освајања византинских градова*, ЗРВИ, IV, Београд 1956, 2.

⁵ *Цар-Душанов град Серез*, бр. 11, 3; Према подацима из двије грчке хрисовуље светогорским манастирима види се да је Душан проглашен за цара између новембра 1345. и јануара 1346. године, вјероватно је та свечаност обављена на Божић 1345. године у граду Серу, коме је Стефан Душан придавао велики значај и у коме је са супругом Јеленом провео зиму 1345/6. године, в. Б. Ферјанчић - С. Ћирковић, *Стефан Душан*, Београд 2005, 150-151; Царица Јелена – монахиња Јелисавета владала је у Серу од 1355- до 1365. године, в. Г. Острогорски, *Серска област после Душанове смрти*, Београд 1965, 3-6.

⁶ *Цар-Душанов град Серез*, бр. 11, 3; Послије Маричке битке (1371) серску област и Халкидику заузео је византијски деспот Манојло, каснији цар, в. Г. Острогорски, *Серска област после Душанове смрти*, 143-144; Сер је пао у турске руке 1383. године, в. Г. Острогорски, *Историја Византије*, 506.

⁷ *Манастир Хиландар*, Глас Црногорца, XXIIV/1895, бр. 4, 3.

У оквиру путописа „По источном дијелу Македоније“ Иван Иванић је писао о граду Драму у Грчкој. Град Драма је имао видну улогу у историји Македоније и старе српске државе. О освајањима ових страна говори краљ Милутин у својој повељи датој манастиру Хиландару, у времену када је својим „витештвом довео византијско царство скоро до пропасти“.⁸ У Драму је умрла 1317. године византијска царица Ирина, мајка Милутинове жене Симониде. Тада је Симонида долазила у Драму и отпратила тијело мајке у Цариград, гдје се и сама дуже задржала. Иванић наводи да је тада Симонида имала 25 година.⁹ Иванић описује ратовање краља Душана у грчким земљама и наводи да је Душан заузео град Дралу. Заповједник града Драле и цијеле области био је за вријеме Душанове владавине, а и последије ћесар Војихна (сахрањен у Хиландару), а затим његов зет Угљеша Мрњавчевић који је отцијепио сереску и драмску област у којој је самостално владао као деспот до Маричке битке (1371). Послије српске побједи и грчког пораза у Клисури код Филипа Срби су заробили византијског цара Матију Кантакузина и спровели га у град Дралу.¹⁰ Драма је освојена 1373/74. године од стране Лале Шахина, закључује Иванић свој путопис.¹¹

О граду Серезу и Драму писано је и у оквиру текста „Историја српске православне цркве“. Византијски цар Јован Палеолог послао је патријарха Калиста српској царици Јелени у Сер 1364. године да тражи савез у борби против Турака, но Калист је у Серу умро, те је пропала његова мисија. Угљеша, деспот драмске области, пошто се царица Јелена замонашила добивши име Јелисавета, 1368. године послао је посланство цариградском патријарху Филотеју молећи га да скине анатему са српске цркве, а главна му је сврха била са склопи савез са Грцима против Турака. Филотеј је дигао анатему, али само са драмске области 1371. године. За вријеме кнеза Лазара долази до измирења двије патријаршије 1375. године, у ту сврху Лазар је послао патријарха Саву у Цариград.¹²

⁸ И. Иванић, *По источном дијелу Македоније*, Глас Црногорца, XXXV/1906, бр. 17, 2.

⁹ И. Иванић, *По источном дијелу Македоније*, бр. 17, 2; Византијска принцеза Симонида, кћерка Андроника II, удала се за српског краља Милутина 1299. године у узрасту од шест година, в. *Историја српског народа*, I, 446-447.

¹⁰ И. Иванић, *По источном дијелу Македоније*, бр. 17, 2; Деспот Јован Угљеша влада у Серу од 1365. године заједно са царицом Јеленом, а од почетка 1366. године самостално, в. Г. Острогорски, *Серска област после Душанове смрти*, 6-7; Не зна се када се Угљеша оженио Јефимијом, кћерком ћесара Војихне, ни докле је ћесар Војихна живио и владао у Драму. Он је још био жив и његова моћ није била мала када је Матија Кантакузин у лето 1357. године покушао да наметне своју власт Серској области. Послије тога Војихна нестаје са историјске позорнице, в. Г. Острогорски, *Серска област после Душанове смрти*, 17.

¹¹ И. Иванић, *По источном дијелу Македоније*, бр. 17, 3.

¹² Т., *Историја српске православне цркве*, Глас Црногорца, XXIII/1894, бр. 33, 3; Чињеница да је задатак био повјерен патријарху Калисту упућује на закључак да је приликом склапања савеза требало да дође и до црквеног измирења, в. Г. Острогорски, *Серска област после Душанове смрти*, 134; Јелена се замонашила ускоро последије Душанове смрти. Већ у Урошевој повељи од маја 1356. године она се помиње под монашким именом Јелисавета, в. М. Пурковић, *Када се закалуђерила царица Јелена?*, Прилози за КЛИФ, бр. 12, Београд 1932, 167; Измирење Цариградске и српске цркве је проглашено у Призрену априла 1375. године и остварено је путем класичног компромиса којим су обе стране у битним захтијевима

У једном публицистичком тексту износи се укратко историја града Скопља. *Глас Црногорца* доноси скраћену верзију текста из нишке *Славе*.¹³ У тексту се наводи да је Скопље „примило на своје груди“ српског краља Уроша I (1257-1259), а касније и краља Милутина, „најсилнијег српског краља“.¹⁴ Такође се наглашава да је у Скопљу донешен Душанов законик.¹⁵ Иванић наводи да је Душан установио Српску патријаршију, а духовни сабор архиепископа и епископа изабрао је у Скопљу на Цвијети 1346. године првог српског патријарха Јоаникија, „патријарха пећког и свјех српских земл, западнога Поморја и белога Подунавља“. Такође, наводи Иванић, на Васкрс 16. априла 1346. године у Скопљу је извршено црквено крунисање Душана за цара. Душан је проглашен за цара свих српских, грчких и поморских земаља.¹⁶

У црногорској периодици писано је и о везама града Котора са Византијом. У оквиру текста Сава Ђ. Бакочевића „Котор у прошлости“ наводи се да је 535. године византијски цар Јустинијан отео Боку Которску Источним Готима и на мјесту разрушеног античког града *Askriviuma* подигао нову тврђавицу и дао јој име *Decatera*.¹⁷ Димитрије Милаковић у часопису *Грлица* наводи да су афрички Сарацени разорили 860. године Акрувијум (антички Котор), такође и Будву, Рисан и Росе.¹⁸ О имену града Котора Антун Бартуловић у једном публицистичком тексту наводи да је добио име по једној старој грчкој насеобини, као и да се цијела средњовјековна историја Котора, па и Боке Которске одиграла и била у тијесној вези са црквама св. Трипуна

биле задовољне – српска, да сачува патријархат као у пракси већ устаљену институцију па макар то било само у националним оквирима, византијска, да поглавара српске цркве не признајући од Душана као освајача и неканонски створену патријаршију и даље званично сматра и назива архиепископом, в. Ф. Баришић, *О измирењу српске и византијске цркве 1375*, ЗРВИ, XXI, Београд 1982, 160, 178.

¹³ *Скопље-некад и сада*, Глас Црногорца, XXVI/1897, бр. 5, 1.

¹⁴ *Скопље-некад и сада*, бр. 5, 1; Срби су 1258. године привремено освојили Скопље, Прилеп и Кичево. Краљ Милутин је успоставио српску власт у сјеверној Македонији освојивши 1282. године Горњи и Доњи Полог, Скопље, Овче Поље и Пијанец, в. *Историја народа Југославије*, Београд 1953, 345-346.

¹⁵ Законик је донешен на празник Вазнесења 21. маја 1349. године. Уобичајило се да се датум узима као дан проглашења Законика, иако се односи само на његов први дио који се састоји од 135 чланова, в. Б. Ферјанчић - С. Ћирковић, *Стефан Душан*, 228.

¹⁶ *Цар-Душанов град Серез*, бр. 11, 3; Облици Душанове царске титуле показују да се на првом мјесту налази српска компонента, али да поред византијске постоје и друге компоненте у његовој власти, најприје Бугарска. Душана су царском круном крунисала два патријарха, српски и бугарски, уз благослов других, „византијских“ чинилаца, в. С. Пириватрић, *Улазак Стефана Душана у Царство*, ЗРВИ, XLIV, Београд 2007, 396, Службено цариградско признање Душанове царске титуле било је ограничено на Србију, в. Љ. Максимовић, *Србија и идеја универзалног Царства*, ЗРВИ, бр. 44, Београд 2007, 375-376.

¹⁷ С. Бакочевић, *Котор у прошлости*, Зета, II/1931, бр. 39, 1.

¹⁸ Д. Милаковић, *Кратко географическо-статистическо описание Боке Которске*, Грлица за годину 1838, 76; Послије сараценске побједе над венецијанском флотом у Тарентском мореузу у зиму 840-841. године, опљачани су, по Константину Порфиригениту, бококоторски градови Будва, Роса на Луштици преко пута Херцег-Новог и доњи Котор, в. *Историја Црне Горе*, I, Титоград 1967, 351 (Ј. Ковачевић).

и св. Луке.¹⁹ Дон Нико Луковић истиче да је током средњег вијека Котор, од VII вијека до 1185. године, припадао византијској Далмацији, а да је, од те године дошао под власт српске државе Рашке и остао под њом све док нијесу изумрли Немањићи.²⁰

У црногорској периодици се писало о средњовјековним путевима на Балканском полуострву које је због свог географског положаја било главна саобраћајница између Европе и Азије. Чувен је Дубровачки друм који је се завршавао у Нишу.²¹ Римски пут *Via Egnatia* који је ишао од Драча, преко Охрида, Битоља и Солуна у Цариград је у византијском периоду био најкраћи пут од Цариграда за доњу Италију. Важан је био и пут од Авлоне кроз крај горњег Девола за Костур и околне крајеве Македоније и Тесалије. Веома су битни били и уздужни путеви од сјевера ка југу на Балканском полуострву. Најважнији је ишао правцем од доњег Дунава за Македонију, куда су се кретале инвазије Гота и Словена у Византијско Царство. Најважнија линија водила је од Дунава, и то од ушћа Мораве уз долину ове ријеке, преко Косовог поља кроз Качанички кланац између Шаре и Скопске Црне Горе, или преко нижег Прешевског седла код Врања у долину горњег Вардара код Скопља, те низ долину ове ријеке до Солуна. Ниш је био важно мјесто укрштања путева. Ниш је поред моравске, и тимочком долином имао везе са доњим Дунавом. Код Ниша се пут који везује Дунав са Солунским заливом одвајао, те кроз котлину Софије ишао за Пловдив (Филипопољ), Једрене, Босфор и Дарданеле. То је у историји добро познати велики Војни пут који је био главна веза између западне Европе и ближег Истока.²² Називао се и Цариградским друмом и пролазио је од Београд преко Ниша за Софију и др.²³ Важан попречни војни пут водио је дијелом од Софије, а дијелом од Сера за Скопље,

¹⁹ А. Бартуловић, *Како је живјело и пропало которско племство*, Зетски гласник, 8/1936, бр. 1-4, 6; Дон Иво Стијепчевић у *Зетском гласнику* пише о преносу моштију св. Трипуна у которску катедралу 809. године, и наводи да је та црква стајала нешто сјеверније од данашње. Црква коју је саградио которски племић Андреац Сараценис (809) пострадао је вјероватно крајем X вијека у походу цара Самуила, а почетком XII вијека приступили су Которани изградњи данашње цркве у романском стилу. Црква је довршена 1166. године, свечано су је посветили которски бискуп Малон, арбански Лазар, дриватски Мартин и улцињски Иван. Свечаности су присуствовали уз осам опата, новоизабрани свачки бискуп Петар и византијски намјесник за Далмацију и Дукљу кир Изанак. Године 1320. звоници и побочне лађе су прекривени оловом, а 1335. године цркву су украсили фрескама грчки сликари, в. И. Стјепчевић, *Катедрала св. Трипуна у Котору*, Зетски гласник, 11/1939, бр. 781, 4.

²⁰ Н. Луковић, *Котор у доба ренесансе*, Глас Боке, III/1934, бр. 75, 4; Котор је Немања заузео између 1181. и 1186. године, јер је 1186. године донијет један закључак которског вијећа „за владе нашег господара Немање, великог жупана Рашке“, в. К. Јиречек, *Историја Срба*, I, 153; *Историја Црне Горе*, I, 410 (Ј. Ковачевић).

²¹ Р. Космајац, *Нешто о борби на Плочнику, војно-историјски приложак*, Луча, VI/1900, св. IX, 568-569.

²² Л. Д., *Константин Јиречек о главним путевима са запада на исток преко Балканског полуострва и о српској земљи*, Зета, 6/1935, бр. 26, 2.

²³ Р. Космајац, *Нешто о борби на Плочнику*, св. IX, 568-569; *Via militaris* или Царски друм био је један од најважнијих путева у старом и средњем вијеку, в. Р. Радић – Р. Петковић, *Средњовековни путовођа*, Београд 2011, 44.

а одатле кроз Косово Поље, преко данашњег Новог Пазара у Босну.²⁴ Од паралелних путева са јадранском обалом најважнији пут је водио од Скадра уз долину Зете за Никшић, па даље, преко Гацка и Невесиња у долину Неретве. То је познати *Via de Zenta* или Зетски пут, за који Илија Радуловић наводи да креће из Драча.²⁵ Кроз предео Пилот (Пулати), западно од Призрена, водио је зетски друм у Скадар и Љеш.²⁶ По Јиречеку, још од Римљана Зетски пут је био употребљаван, и касније сви њихови наследници: Византинци, Срби, Турци служили су се овим знаменитим путем.²⁷

О познатим историјским личностима које су својом дјелатношћу обилежили касније епохе писано је и у оквиру наставних програма који су се изводили у основним школама. Један такав текст је посвећен цару Константину и царици Јелени, у грађи за предавања у IV разреду основне школе, тадашње Књажевине Црне Горе, који је написао јеромонах Никифор Симоновић.²⁸ У тексту стручног карактера обрађен је период од 306. до 336. године, у коме је изложен живот цара Константина, од времена када је постао цар па до краја његовог живота. Осим његових заслуга за успостављање хришћанства као државне религије у Римском Царству, аутор наглашава да је Константин у Азији основао нову престоницу и назвао је по себи Константинопољ, а на црквеном сабору у Никеји 325. године поразио је учење присталица Арија, који су оспоравали божанску природу Исуса Христа.²⁹ Аутор наводи да је царица Јелена пронашла у Јерусалиму Христов гроб, над којим је Константин подигао велелепну цркву, као и да је царица Јелена умрла 328. године. На крају, Симоновић наводи да је Константин владао до 337. године и да га је пред саму смрт крстио Евсевије, архиепископ НиколајеВСки, наглашавајући да цара Константина и царицу Јелену Света црква слави као светитеље и назива их „Равноапостолнима“.³⁰ О Едикту цара Константина из 313. године писано је у *Цетињском вјеснику* поводом јубилеја Хиљаду и девесто година хришћанства, гдје се истиче његов значај за успостављање хришћанства.³¹

²⁴ Л. Д., *Константин Јиречек о главним путевима*, бр. 26, 2.

²⁵ Л. Д., *Константин Јиречек о главним путевима*, бр. 26, 2; И. Радуловић, *Јадранско море*, Зетски гласник, 5/1933, бр. 60, 4.

²⁶ Ј. Цвијић, *Излаз Србије на Адрију*, Глас Црногорца, XLII/1913, бр. 1, 3.

²⁷ Л. Д., *Константин Јиречек о главним путевима*, бр. 26, 2.

²⁸ Ј. Никифор, *О цару Константину и царици Јелени*, Просвјета, XI/1900, св. IX, 499-507.

²⁹ Ј. Никифор, *О цару Константину и царици Јелени*, св. IX, 505; Радови на узградњи нове престонице почели су 8. новембра 324., а свечана инаугурација обављена је 11. маја 330. године, што је од тог времена постао „празник Новог Рима“ – Константинопоља, в. Р. Радић, *Константин Велики. Надмоћ хришћанства*, Београд 2010, 148, 117- 120.

³⁰ Ј. Никифор, *О цару Константину и царици Јелени*, св. IX, 506; Константин Велики је преминуо последњег дана Духова 22. маја 337. године у Никомедији; Крштење Константина је обавио на самртном одру аријански епископ Евсевије Никомедијски. На хришћанском истоку Константин Велики је проглашен за свеца и празнује се 21. маја по јулијанском, односно 3. јуна по грегоријанском календару. Западна црква која је врло често користила Константина Великог у својој црквенополитичкој аргументацији, није га уврстила у скуп својих светаца, в. Р. Радић, *Константин Велики*, 148, 151-152, 155.

³¹ М. М., *Историски Едикт (указ) Цара Константина*, Цетињски вјесник,

О творцима словенске писмености, св. Ћирилу и св. Методију, написано је неколико текстова у периодици на простору Црне Горе. Један текст стручног карактера, писан уз коришћење бројних извора и литературе, излазио је у наставцима у *Просвјети*.³² Текст је писан поводом хиљадугодишњице смрти мученика-апостола и првих словенских учитеља. Аутор текста проф. Лазар Т. Перовић подијелио је свој рад на три главе: живот св. браће до моравске мисије; моравска мисија до почетка борбе са њемачким и латинским свештством; и историја те борбе до њихове смрти. Перовић наводи да се Константин (Ћирило) родио 827. године, а да је умро 14. фебруара 869. године; Методије је био десет година старији од њега, а умро је послје млађег брата, тј. 6. априла 885. године, као и да им је отац Лав био Словен, а мајка Марија Гркиња.³³ Највећу пажњу проф. Перовић је посветио моравској мисији браће Константина и Методија и ширењу хришћанства међу Словенима.³⁴ Константин и Методије су заслужни за проналазак азбуке којом је био положен темељ словенској писмености, „а заједно са тим и почетак самосталном умном и нарастеном развићу словинском, а пријевод свештених књига открио је за њих нови неисцрпни извор божанствених истина.“³⁵ Перовић се посебно бави односима папског двора са словенским првоучитељима, говори о њиховој борби против тројезичника (оних који су заступали да језици богослужења могу бити само хебрејски, латински и грчки), као и о стању христјанизације словенских народа прије и послје појаве браће Константина и Методија.³⁶ Посебно је обрађен значај браће у културним односима међу Словенима, прва словенска писма, ћирилица и глаголица, као и значај превода Библије и других богослужбених књига на словенски језик.³⁷

О браћи Ћирилу и Методију писао је и Јово Љепава у оквиру своје историје српске средњовјековне књижевности.³⁸ Љепава укратко износи живот и мисионарску дјелатност Ћирила и Методија, истичући да су Свето писмо и хришћанску науку на словенском језику донијели међу Србе и Хрвате, а из Паноније и Моравске распростраила се словенска служба и Свето писмо на словенском језику и међу свим осталим Словенима, те да се због

6/1913, бр. 78, 1-2.

³² Л. Перовић, *Света браћа Кирил и Методије*, Просвјета, VI/1895, св. III, 123-132; св. IV, 185/190; св. V, 241-247; св. VI, 302-308; св. VII, 347-353; св. VIII, 397-403; св. IX, 462-469.

³³ Л. Перовић, *Света браћа Кирил и Методије*, св. III, 124-125.

³⁴ Л. Перовић, *Света браћа Кирил и Методије*, св. V, 241-247; Браћа Константин и Методије су упућена у Моравску на тражење великоморавског кнеза Рагислава 863. године, одлуку о томе донијели су византијски цар Михаило III и цариградски патријарх Фотије, в. *Историја српског народа*, I, 212 (Д. Богдановић). Острогорски такође наводи да заслугу за мисионарски рад код Словена Константин и Методије дијеле са патријархом Фотијем и цезаром Вардом, в. Г. Острогорски, *Историја Византије*, 227.

³⁵ Л. Перовић, *Света браћа Кирил и Методије*, св. V, 243; Константин је изумио словенско писмо, глаголицу и утврдио основну граматичку норму словенског књижевног језика, в. *Историја српског народа*, I, 212. (Д. Богдановић)

³⁶ Л. Перовић, *Света браћа Кирил и Методије*, св. VII, 347-353.

³⁷ Л. Перовић, *Света браћа Кирил и Методије*, св. IX, 462-469.

³⁸ Ј. Љепава, *Лекције из историје српске књижевности за своје ученике и ученице*, Просвјета, 7/1896, св. VIII, 417-420.

тих заслуга браћа Ћирило и Методије сматрају за словенске апостоле.³⁹ О св. Ћирилу и Методију писано је у оквиру јубилеја прославе хиљадугодишњице св. Методија,⁴⁰ као и у оквиру приказа неких књига.⁴¹ За њих Стојан Новаковић каже да су најстарији светитељи Балканских Словена и да се у ово вријеме од свих српских земаља нова словенска просвјета морала највише раширити у Зети.⁴²

У периодици је писано о многоструким српско-византијским везама, о догађајима у којима су актери били Срби и Грци, као и о личностима које су обиљежиле српску и византијску историју.

Илија Радуловић у тексту о зетском кнезу Владимиру истиче да су Епирци око 1215. године, након што су освојили Скадар, однијели мошти св. Владимира и смјестили их у манастир св. Јована код Елбасана, али крст који је цар Владислав послао Владимиру и који се по Дукљанину налазио на Владимировом ћивоту у Крајини нијесу узели већ је он остао у манастиру Пречисте Крајинске.⁴³ Карло Топија, господар Албаније је око 1381. године подигао на темељима неког старијег манастира нови манастир са црквом, у коме је смијестио ћивот са тијелом св. Јована Владимира, који је у Албанији као св. Јован (арбанашки Шин Ђон), признат за свеца од православне цркве. Становништво града Драча слави Јована Владимира као свог заштитника.⁴⁴

У тексту стручног карактера, али са јаком идеолошком компонентом, писано је о дукљанском кнезу Стефану Војиславу родоначелнику династије Војислављевића. Фран Милобар упоређује Војислава, кога назива и Доброславом, са македонским краљем Филипом II, као што је Филип морао ићи као талац у Тебу да јамчи да ће Македонија мировати, тако и Војислав ишао у Цариград у истој сврси.⁴⁵ Ристо Драгићевић износи историју Зете у доба Војислављевића и истиче да два устанка кнеза Војислава против Византије 1035. и 1040. године нијесу успјели, али да је трећи у јесен 1042.

³⁹ Ј. Љевава, *Лекције из историје српске књижевности за своје ученике и ученице*, св. VIII, 419.

⁴⁰ *Прослава хиљадугодишњице св. Методија на Цетињу*, Глас Црногорца, XIV/1885, бр. 13, 2; бр. 14, 2-3; бр. 15, 2-3.

⁴¹ Р. Ц., *Ст. Новаковић - Први основи словенске књижевности међу Балканским Словенима. Легенда о Владимиру и Косари*, Глас Црногорца, XXII/1893, бр. 42, 3-4.

⁴² Р. Ц., *Ст. Новаковић - Први основи словенске књижевности*, бр. 42, 3.

⁴³ А. Јовићевић, *Св. Јован Владимир у народној успомени*, Записи, I/1927, св. 6, 323; Епирски владар Михаило I Анђео (1205-1214) освојио је од Срба Скадар 1214. године, в. *Историја српског народа*, књ. I, 305 (Б. Ферјанчић)

⁴⁴ И. Радуловић, *Зетски кнез Св. Јован Владимир*, Зетски гласник, 10/1938, бр. 31-32, 3; Манастир у којем се чувају мошти св. Владимира, а кога Албанци називају Шин Јон, налази се у долини рјечице Куше, лијево од пута Елбасан – Скадар. Према натпису сачуваном на грчком, латинском и српском језику, обласни господар Карло Топија подигао је 1381. године овај манастир на рушевинама предходног, који је разрушен у земљотресу, в. Т. Живковић, *Портрети српских владара (IX-XII век)*, Београд 2006, 74.

⁴⁵ Ф. Милобар, *Значај кнеза Војислава за дукљанску државу*, Зета, VIII/1937, бр. 1, 1; Послије првог устанка Стефана Војислава против Византије, који се одиграо после смрти цара Романа III Агира, који је умро 11. априла 1034., дукљански кнез Стефан Војислав је поражен, заробљен и одведен у Цариград и његово заточеништво трајало је три или четири године, приближно до 1039, в. Т. Живковић, *Портрети српских владара*, 82.

године успјешно завршен.⁴⁶ Миленко Вукићевић закључује да је овим ратом Војислав извојевао своме народу слободу и самосталност, увећао српску државу, прославио себе и српски народ, да га се „сјећају потомци докле траје Србина и српскога имена“.⁴⁷

Краљ Михаило Војислављевић, пише Илија Радуловић, око 1052. године склопио је са Византијом неку врсту савеза, признао је византијску врховну власт, оженио се једном царском рођаком и добио титулу протоспатара.⁴⁸ Радуловић наводи да се код краља Михаила склонило царски узурпатор, драчки војвода Георгије Мономахат. Радуловић наводи и византијске писце: Ана Комнелу, која каже за Михаила да је врло рагоборан и пун злоће и Јована Скилицу који помиње као Михаилове престонице Котор и Папратну.⁴⁹ Када је Нићифор Вријеније кренуо да заузме Цариград и узме царску круну (1077-1081) византијски архонти тражили су уточиште на двору српског краља Михаила.⁵⁰

Послије неуспјелог устанка у Бугарској 1073. године против византијске власти, у коме је учествовао и Михаилов син Бодин, кога су устаници и Призрену прогласили за цара Бугара, Византинци су ухватили Бодина.⁵¹ Заробљени Бодин доста се напутовао, прво су га држали у Цариграду, у манастиру Светог Срђа и Вакха, близу царског двора, а затим је био заточен у Антиохији. Али је Михаило уз помоћ млетачких морнара, које је потплатио, избавио сина из тамнице и вратио у домовину. Бодин је владао уз оца, Ана Комнина их обојицу помиње скупа као „егзархе Далмаћана“⁵².

О Немањићима и цару Душану писао је бечки часопис *Парламентер* (у бр. 42) који доноси збијени историјски преглед српске прошлости, а чији текст преноси *Глас Црногорца*.⁵³ Каже се да је Србија добила велики углед и снагу под Душаном Силним (1336-1356) и да је тада достигла свој врхунац.⁵⁴ Наводи се да је Душан водио тринаест ратова против Грка, одузео им цијелу

⁴⁶ Р. Драгићевић, *Везе Зете- Црне Горе са Јадранским Приморјем*, Записи, VII/1935, књ. XIII, св. 3, 130; Године 1042. Стефан Војислав је поразио у равници између Бара и Улциња византијску војску коју је предводио извијесни Курсилије, топарх Драча, и од тог тренутка Стефан Војислав влада Дукљом као самостални владар, в. Т. Живковић, *Портрети српских владара*, 83-84.

⁴⁷ М. Вукићевић, *Како се тече слобода*, Глас Црногорца, XL/1911, бр. 49, 3.

⁴⁸ И. Радуловић, *Михаило Војислављевић, први српски краљ*, Зетски гласник, 12/1940, бр. 838, 4; Могуће је да је у питању била сестрична цара Константина IX Мономаха. У *Летопису попа Дукљанина* остало је забиљежено сјећање да је Михаилова друга жена била царева сестрична. Имена дјете из тог брака, односно трећег и четвртог сина – Нићифор и Теодор – могла би бити потврда да је до овог брака заиста дошло и то најкасније 1051/1052. године, в. Т. Живковић, *Портрети српских владара*, 89-91.

⁴⁹ И. Радуловић, *Михаило Војислављевић*, бр. 838, 4.

⁵⁰ *Из Јиречкове Историје Срба*, Глас Црногорца, XL/1911, бр. 21, 4.

⁵¹ И. Радуловић, *Михаило Војислављевић*, бр. 838, 4; *Из Јиречкове Историје Срба*, бр. 21, 3.

⁵² *Из Јиречкове Историје Срба*, бр. 21, 3.

⁵³ *Из историје Црне Горе*, Глас Црногорца, XXXI/1902, бр. 42, 2-3.

⁵⁴ Стефан Душан је владао од 1331. до 1355. године, в. *Историја српског народа*, I, 526, 556. (М. Благојевић, С. Ћирковић-Р. Михаљчић).

Македонију, Тесалију и Акарнанију, дошавши до врата Солуна, али је и на другим странама помјерио границе своје државе освојивши сву Бугарску. У тексту се наводи да је Душан имао план да са својом војском крене на Цариград, с једне стране да већ у распадању византијској држави учини крај, а са друге стране да удаљи Турке из Европе. У тексту се истиче да је српска држава у доба Душана не само у погледу снаге него и културе имала све атрибуте правне државе ондашњег доба, а да су у унутрашњој управи уведене знатне новине угледајући се на грчки државни живот. Наводи се да се Душан осјетио довољно јаким да освоји Цариград и у ту сврху, по историчарима Душановог доба, сакупио је војску од сто хиљада ратника и с њом кренуо пут византијске престонице, али тек што је ушао у Византију послјије пар дана изненада се разболио и на „очи своје храбре војске“ умро.⁵⁵ Иван Иванић каже за цара Душана да је осим горостасног изгледа био обдарен великим умом, присутношћу духа, у њему су Срби добили владара са свим својствима војводе, јунака, дипломате, државника и законодавца. Одмах по вјенчању са Јеленом, сестром бугарског цара Александра, Душан је кренуо у освајање српске Македоније, која је тада била у грчким рукама.⁵⁶ О смрти цара Душана Иванић наводи дубровачког историчара Јакова Лукаревића који каже да кад се цар приближио незнатном селу (*villa*) Димокла у Тракији, ухватила га је грозница од које је умро 15. децембра 1355. године. Орбини каже да је то било у Деволу пољу у Романији у 45 години.⁵⁷

Колико је била јака традиција немањићке државе у Боки Которској говори и текст Петра Шеровића објављен у *Гласник Народног универзитета Боке Которске*. У старим списима и архиви града Пераста има спомена, наводи Шеровић, како су Пераштани учествовали са Немањићима у разним ратовима које су они водили, те да су пратили и цара Душана на његовим војним походима у Македонији, Албанији и Епиру.⁵⁸

Пантелија Срећковић у оквиру одломка из „Српске историје“ у часопису *Орлић*, описује Јерину, жену српског деспота Ђурађа Бранковића, као Гркињу која је са собом довела „читав чопор покварених цариградлија и подавала им најбоља државна звања“. По народном предању она је живјела на Авали, а у Островици јој је било пребивалиште. Јерина је удала своју кћерку Мару за турског султана, а са њом у мираз дала је српску земљу и градове. Срећковић наводи да је Јерина заповиједила да се убију најпознатије војводе Бијелић и Златокосић који су чували Србију од Турака на Тимоку. Он такође истиче да је Јерина морала починити „много зала“ кад јој је народ дао име „проклета Јерина“.⁵⁹

⁵⁵ *Из историје Црне Горе*, бр. 42, 2; Историчар Икономидис је изнио тумачење да је пред крај владавине цара Стефана Душана дошло до новог сукоба између Србије и Византије. Тај сукоб је почео крајем 1355. и потрајао до 1363. године, в. Б. Ферјанчић - С. Ћирковић, *Стефан Душан*, 308.

⁵⁶ *Цар-Душанов град Серез*, бр. 11, 2.

⁵⁷ *Цар-Душанов град Серез*, бр. 11, 3, Српски цар Стефан Душан преминуо је у недељу 20. децембра 1355. године, в. Б. Ферјанчић - С. Ћирковић, *Стефан Душан*, 307.

⁵⁸ П. Шеровић, *Немањићи и Бока*, Гласник Народног универзитета Боке Которске, II/1935, бр. 1-3, 8.

⁵⁹ П. С. Срећковић, *Синови проклете Јерине*, Орлић, Цетиње 1867, 29; Ђурађ

О Мари Бранковић - царици Мари писао је српски историчар Стојан Новаковић. Он наводи да је царица Мара боравила у околини Сера и од цара Мурата испросила земљу у околини Солуна која је постала манастирски читлук. И данас каже Новаковић, читав крај у Приморју јужно од Солуна, међу Солуном и полуострвом Касандром, зове се Казамарија, ту су и данас светогорска имања. Светогорски калуђери кажу да је Казамарија главно хиландарско имање, дато Хиландару од царице Маре и да се ту сабира много жита и зејтина. Царицу Мару су светогорци називали Каза Марија (добра Марија).⁶⁰ Новаковић наводи да се и данас један од спомена владања царице Маре задржао у имену „Султаница“, којим се зову висови сјеверозападно од Жежева, међу Струмом, Вардаром и Дојраном.⁶¹ У том истом тексту спомиње се како је царица Мара к себи дозвола из Пуље и своју сестру Кантакузину и да су њих двије довољно времена проживјеле заједно.⁶² За Кантакузину се помиње да је сахрањена у манастиру Кончи више Струмице, а Мара у манастиру Косаница, за који Новаковић каже да је вјероватно негдје у околини Жежева, јер се каже да је Мара живјела и умрла у Жежеву.⁶³

О великом културном утицају Византије и на српске владаре са краја XV вијека говори податак да Марин Санудо, млетачки хроничар, описује Ђурђа Црнојевића, владара Црне Горе, као прелијепог и великог човјека, обученог у злато по грчком начину.⁶⁴ Црнојевићи су од Византије преузели и двоглавог орла као обиљежје свог владарског грба.⁶⁵ На препознавање великог утицаја

Бранковић се 26. децембра 1414. оженио са Ирином (Јерином) Кантакузин (1400-1457), чланом бивше византијске царске породице. Отац јој је био Теодор Кантакузин, по свој прилици син Матије Кантакузина, чији је отац цар Јован VI Кантакузин, в. М. Спремић, *Ђурађ Бранковић 1427-1456*, Београд 2006, 38-39; Тежак кулук при изградњи Смедерева оставио је дубоког трага у народној традицији. Пошто није искључено да је било неимара Грка, на челу са Георгијем Кантакузином, страни господари које је предводила Јерина постали су главни кривци. Она је за српски народ постала оличење зла. Тежаци су једној великој кули дали њено име, в. М. Спремић, *Ђурађ Бранковић*, 59.

⁶⁰ С. Новаковић, *Царица Мара*, Глас Црногорца, XXII/1893, бр. 39, 2; Мара Бранковић (1418-1487) се вјерила за султана Мурата II 1428. године, а удала за њега 1436. Када је 1451. султан Мурата II умро Мара се вратила у Србију. Послије бјегства из Српске деспотовине (1457) у Турско царство, Мару Бранковић је пасторак султан Мехмед II даровао областима на сјеверу данашње грчке државе. Позната су имена само три мјеста: Жежево, Мравинци и Доксомбус југоисточно од Сера, в. М. Ст. Поповић, *Мара Бранковић. Жена између хришћанског и исламског културног круга у 15. веку*, Нови Сад 2014, 59, 117, 153.

⁶¹ С. Новаковић, *Царица Мара*, бр. 38, 2.

⁶² С. Новаковић, *Царица Мара*, бр. 38, 2-3; Катарина Кантакузина, грофица цељска, 1469. године напустила је Запад и упутила се код сестре Маре на Исток, у Жежево. Катарина Кантакузина умрла је у дубокој старости, по А. Фотићу, умрла је 1490/91. године, а по Ђ. Сп. Радојичићу, М. Пурковићу и М. Спремићу, не прије новембра 1492. године, в. Ј. Ређеп, *Катарина Кантакузина, грофица Цељска*, Београд 2010, 75, 88.

⁶³ С. Новаковић, *Царица Мара*, бр. 38, 3; Послије узбудљивог живота, чији је већи дио провела у Турском царству, српска принцеза Мара Бранковић умрла је на празник Воздвижења Часног крста. Претпоставља се да је њено последње почивалиште било у Жежеву или у манастиру Богородице Икосифинице/Косинице југоисточно од Драмe, в. М. Ст. Поповић, *Мара Бранковић*, 154.

⁶⁴ *Црнојевићи у Млецима*, бр. 48, Глас Црногорца, XXV/1896, 2.

⁶⁵ Ф. Радичевић, *Осмогласник Ђурђа Црнојевића у манастиру Морачи*,

Византије на српску историју говоре и ријечи Лазара Томановића, црногорског писца и државника, који каже да су Срби уз Византију напредовали и истиче да је цар Душан био ометен турском најездом да постане наследник византијских императора.⁶⁶

Из свега горе изнијетог може се закључити да су у периодици која је излазила на простору данашње Црне Горе у периоду од 1835. до 1941. године у великој мјери биле присутне теме у којима су осликавани српско – византијски односи током средњег вијека.

Говорећи о средњовјековним градовима аутори текстова наглашавају поглед на цјелину српског средњевјековног простора (Сerez-Скопље-Котор). Истичу српски карактер тих градова и велики значај који су имали у српској средњовјеконој држави (проглашење царста и доношење законика – Сerez и Скопље, раскрсница путева – Ниш). То свједочи о сачуваној историјској свијести Црногораца тога времена. То је сјећање на стару српску славу и величину, на српску средњовјековну државу. Ти градови су били престонице чланова српских династија Немањића и Мрњавчевића, царице Јелене – Сerez, деспота Угљеше Мрњавчевића – Драма. У њима су боравили многи угледни Срби и Грци, у Серу: Симонида, жена краља Милутина, васељенски патријарх Калист, Мара Бранковић, у Драма: византијска царица Ирена, Симонидина мајка, ћесар Војихна, византијски цар Матија Кантакузин. У текстовима се истиче да су неке градове обновили Византинци и дали им име (Котор). Везу између тих градова представљали су средњовјековни каравански путеви који су повезивали ове градове и којима су се кретали грађани византијског свијета.

Vasilj Jovović

CITIES AND CITIZENS OF BYZANTINE IN THE MONTENEGRIN PERIODICALS
(1835-1941)

The periodicals that emerged in Montenegro in the period from 1835 to 1941 is written about the medieval towns on the Balkan Peninsula: Seru, Drami, Skopje, Nis, Kotor and others, which they for a long period of time were under the political and cultural domination of the Byzantine Empire. The authors highlight the text view of the whole Serbian medieval area (Serez-Skopje-Kotor). The authors emphasized the character of these cities and the great significance they had in Serbian medieval State (promulgation and adoption of codes of the Empire - Serez and Skopje, crossroads - Nis). This testifies to the preserved historical consciousness of Montenegrins in that time. It is the memory of an old Serbian glory and greatness and the Serbian medieval state. These cities were capital of the members of the Serbian Nemanjić dynasty and Mrnjavčević dynasty. The most number of articles refers to the medieval caravan routes which connected these cities and which ranged army, merchants and clerics. In periodicals is written about famous historical figures who have marked the historical epochs. They were all kings and priests. One such text is dedicated to the Emperor Constantine and his mother Jelena. Also it is written about other personalities from the Byzantine and Serbian history like as (Cyril and Methodius, Doclean rulers, the Emperor Dusan, the despot Jerina, Mara Brankovic).

Просвјета, 2/1890, бр. 1-2, 33-34.

⁶⁶ Л. Томановић, *Срби и Хрвати у прошлости*, Слободна мисао, 9/1930, бр. 40, 1.